

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 453-480

Geliş/Submitted/ Отправлено: 09.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48265

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Osman EYÜPOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Türkiye
eyupoglu@omu.edu.tr

ORCID 0000-0001-7026-2610

Doç. Dr. Muhittin DÜZENLİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İstam Bilimleri Bölümü, Türkiye
mduzenli@omu.edu.tr

ORCID 0000-0002-0916-5181

YOKSULLUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ: SAMSUN İLİ MERKEZ MAHALLELERİN YARDIM ALMA ORANLARI İLE CAMİ DOLULUK ORANLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND RELIGIOSITY: AN EVALUATION
IN TERMS OF AID RECEIVING RATES AND MOSQUES FULLNESS RATES OF
CENTRAL NEIGHBORHOODS OF SAMSUN CITY

Öz: Bu çalışmada, yoksulluk ve dini hayat veya dindarlık ilişkisi, cami doluluk oranları açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Samsun ili merkez ilçelerindeki cami doluluk oranları ile resmi ve sivil kuruluşların yoksulluk yardımlarına dair mahalle dağılımları kıyaslanmıştır. Buna göre, resmi ve sivil yardım kuruluşlarından en çok yardım alan mahalle yoksulluk puanı en yüksek mahalle ola-

¹ Bu makale, "Osman Eyüpoğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Etüt Yayınları, Samsun, 2010" çalışmasından hareketle oluşturulan "Osman Eyüpoğlu, Muhittin Düzenli, "Yoksulluk ve Dini Hayat", *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildiriler Kitabı: Göç, Yoksulluk ve Kimlik*, (17-20 Nisan 2018, Bışkek), ISBN 978-605-245-639-2, Bışkek, 2018, ss.282-312" adlı bildirideki bilgilere cami doluluk oranlarının ilavesiyle elde edilmiştir.

Cite as/Atıf: Eyüpoğlu, O. ve Düzenli, M. (2020). Yoksulluk ve Dindarlık İlişkisi: Samsun İli Merkez Mahallelerin Yardım Alma Oranları ile Cami Doluluk Oranları Açısından Bir Değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 453-480. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48265>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

rak kabul edilmiştir. Benzer şekilde cami doluluk oranı en yüksek mahalle de dindarlık puanı en yüksek mahalle olarak ele alınmıştır. Bu yöntem kuşkusuz yoksullukla dini hayat arasındaki ilişkiyi ölçmede tek kıstas olarak düşünülemez ancak kısmen de olsa somut verilere dayalı bir bilgi vermesi açısından anlamlı kabul edilebilir. Zira gerek cami doluluk oranlarını tespit etmek ve gerekse yardım kuruluşlarının faaliyetlerini mahallelere göre sınıflamak araştırma alanında hatırı sayılır bir emeği gerektirmiştir. Cami doluluk oranları açısından elde edilen sonuçlar, önceki bir çalışmamızın verileriyle yani bireysel namaz kılma ile gelir düzeyi arasındaki ilişkilerle de kıyaslanmıştır. Çalışmamızda kullanılan verilere göre, yoksulların dindarlık seviyelerinin zenginlere oranla daha yüksek olacağı şeklindeki klasik yaklaşım günümüz yoksulları için geçerliliğini yitirmiştir. Teorik açıdan yoksullukla dindarlık arasında en temelde iki ilişki olduğu ileri sürülmüştür. Dindarlığa olumsuz bakan yaklaşım Marksizm'e kadar götürülebilir. Bu yaklaşıma göre dindarlık yoksulluğa sebep olacak söylemlere sahiptir ve bu nedenle din baskı altına alınmalıdır. Dine olumlu bakan yaklaşıma göre ise, örneğin İslam'ın zekât kurumu bile tek başına dindarlığın yoksulluğu azaltacak temel bir görüşe sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu iki temel teorik yaklaşımı deneysel bir çalışma ile test etmek mümkündür. Samsun kent merkezinde yaptığımız alan araştırmasının bu çalışmada da değinilen sonuçlarına göre, "yoksulluk dindarlığa, dindarlık da yoksulluğa sebep olur" şeklindeki olumsuz bakış açısının hatalı olduğu tespit edilmiştir. Adı geçen çalışma örneğine göre yoksulluk-dindarlık ilişkisi sosyo-ekonomik seviyenin yükselmesine bağlı olarak sürekli değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, dindarlık, cami doluluk oranları, din sosyolojisi, sosyoloji.

Abstract: In this study, the relationship between poverty and religious life or religiosity is tried to be addressed in terms of mosque occupancy rates. In this context, the fullness rates of mosques in the central district of Samsun City and the distribution of neighborhoods regarding the poverty assistance of official and civil organizations were compared. Accordingly, the neighborhood that received the most aid from official and civil aid organizations was accepted as the neighborhood with the highest poverty score. Similarly, the neighborhood with the highest mosque occupancy rate was considered as the district with the highest religiousness score. Undoubtedly, this method cannot be considered as the only criterion for measuring the relationship between poverty and religious life, but it can be accepted as meaningful in terms of giving information based on concrete data, albeit partiality. For determining the occupancy rates of mosques and classifying the activities of aid organizations according to the neighborhoods required a considerable effort in the field of research. The results obtained in terms of mosque occupancy rates were also compared with the data of our previous study, namely the relationship between individual daily five times prayer and income level. According to the date used in our study, the classical approach that the religiousness level of the poor will higher than the rich has lost its validity for today's poor. It was claimed that there are ba-

sically two relationships between poverty and religious life in terms of theory. The negative approach to religion can be gone back to the time of Marxism. According to this approach, religion has some expressions causing poverty, therefore religion should be suppressed. On the other hand, according to the positive approach to religion, for example, even just Islam's institution of alms giving can reduce the level of poverty. It is possible to check these two basic approaches to religion through an empirical study. According to the study done by author of this paper at the city of Samsun, Turkey, as stated in this study too that it was found that the negative point of view concerning "poverty causes religiousness, religiousness causes poverty" was a mistake. According to this survey, it was concluded that the relationship between poverty and religiousness has been changed continuously based on the level of socio-economic rise.

Key Words: Poverty, Religiousness, Rates of Mosque occupancy, Sociology of Religion, Sociology.

1. Giriş: Konu, Amaç ve Yöntem

Yoksulluk ve dini hayata dair çalışmalarda biri yoksulluğun nedenleri ve diğeri de yoksulluğun veya yoksul kesimlerin içindeki dindarlığın tezahürleri olmak üzere iki ana konu ele alınmaktadır.

Yoksulluğun nedenleri de biri sosyal (politik-ekonomik) sistemden kaynaklanan sebepler ve diğeri de yoksulun bizzat kendi bireysel tutumundan veya hayat tarzından kaynaklanan nedenler olmak üzere iki kategoride incelenmektedir.

Dindarlığın tezahürlerini (veya dindarlığı) ise dinin boyutları dediğimiz inanç, ibadet, muamelat ve ahlak konularındaki zihni (itikadi, bilgisel), duygusal ve etkisel (ameli) tepkilerin toplamı olarak ifade edebiliriz.

Dolayısıyla yöntem olarak yoksullukla dini hayat arasındaki ilişkiyi ölçmek için, özel olarak hazırlanmış ve güvenilirlikle geçerlik testlerinden geçmiş bir dindarlık ölçeğinin belli bir alana uygulanması gerekmektedir. Ancak bu yöntem tek geçerli yöntem değildir. Derinlemesine mülakat ile de yoksulluk-dindarlık ilişkisi ölçülebilir. Bu iki yönteme destek amacıyla başka yöntemler de geliştirilebilir. Biz de yaptığımız bir çalışmada (Eyüpoğlu, 2010) sözünü ettiğimiz ilk yöntemi kullanmıştık. Ancak sonradan bir eksiklik de fark ettik: Mahallelere dair yoksulluk ve dindarlık haritası oluştururken, yardım kuruluşlarının mahallere göre faaliyetlerinden hareketle belli bir yoksulluk haritası oluşturmuştuk ama mahalle dindarlık oranı için veriler yeterli gelmemişti. 918 anket formu tesadüfi olarak dağıtılmışsa da toplam 72 mahalleye dengeli bir dağılım denk gelmediğinden mahalle bazında dindarlık puanını hesaplamak mümkün olmamıştır. Her mahalleye yaklaşık 50'şer adet anket formu denk gelmiş olsaydı mahalle bazında da dindarlık puanı hesaplanabilirdi. Bunun için de 918 değil; $(72 \times 50 =)$ 3600 anket formu dağıtmak gerekecekti. Bu nedenle o çalışmanın 4. ekinde (Eyüpoğlu, 2010: 349) sadece yoksulluk haritasını sunmakla yetinmek zorunda kaldık. Ancak sonradan mahalle cami doluluk oranlarının yine mahalle yoksulluk yardımı alma oranlarıyla kıyaslanması kısmen de olsa bize bir bilgi verebilir diye düşündük ve bu makalede sözü edilen o çalışmamızın eksikliğini bir parça gidermeye gayret ettik. Gerçi söz konusu çalışmanın verileri açısından, mahalle bazında olmasa bile birey-

sel tutumlar bazında yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkiye dair temel iki yaklaşımdan biri olan Marksist teori yanlışlanmıştır. Çünkü en yoksul kesimin değil; orta gelir grubunun dindarlık puan ortalamaları en yüksek seviyede çıkmıştır. Buna göre yoksulluk her zaman dindarlığa; dindarlık da her zaman yoksulluğa götürmez.² Bu çalışmada ise dindarlık puanlarına dair yeterli bireysel veriler elde edilemediğinden, onların yerine cami doluluk oranları kullanılarak mahalle bazında yoksulluk-dindarlık ilişkisine ait bir harita oluşturulmaya çalışılacaktır. Söz konusu haritanın yoksulluk verileri adı geçen çalışmamızdan, cami doluluk oranları ise din görevlilerinden sağlanmıştır. Bir mahallede birkaç cami olabileceğinden, o mahalledeki tüm camilere ait verilerin ortalaması ile yine o mahalleye ait yoksulluk yardım ortalaması kıyaslanarak söz konusu yoksulluk-dindarlık haritası elde edilmeye çalışılacaktır.

2. Teorik Açıdan Yoksulluk-Dindarlık İlişkisi

Teorik açıdan yoksullukla dindarlık arasında en temelde üç ilişki biçiminden söz edilebilir:

- *Olumlu İlişki*: Bu ilişki türünde yoksulluk dindarlığa; dindarlık da yoksulluğa sebep olmaktadır. Bu yaklaşımın temeli Marksist teoriye kadar geri götürülebilir.

- *Muğlâk İlişki*: Bu yaklaşıma göre yoksullar zamanla yoksulluğa ve dışlanmışlığa alıştıklarından bu ezilmişliği zamanla bir hayat anlayışı (zihniyet) haline getirirler. Sonuçta bir tür yoksulluk kültürü üretmiş olurlar ve hayat tarzı nesilden nesile onların hep yoksul kalmalarına sebep olur. Bu anlayışa göre yoksullar adeta yoksulluğu bir geçim kaynağı haline getirdiklerinden onların dindarlığı belli-belirsizdir (Çiğdem, 2002: 134-163).³

- *Olumsuz İlişki*: Bu ilişki biçiminde dinin daima yoksulluktan kurtarıcı bir söyleme sahip olduğu kabul edilir. Çünkü gerek İslam ve gerekse Protestan dini liderleri açısından bakıldığında din özü itibarıyla kendi elinin emeği ile geçinmeyi vurgulu bir biçimde, dilenmeye tercih etmektedir. Yoksulluk bu açıdan dinden değil belki dini algılama biçiminden ve özellikle sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır.

3. Dindarlık ve Yoksulluğun Nedenleri

Bireylerin ve toplumların neden dindar oldukları veya neden yoksul oldukları sorgulandığında, dindarlığın aşağıdaki nedenlere dayandığı anlaşılmaktadır:

a) *Akıllı*: Birey, Hz. İbrahim ve Hz. Musa örneğinde olduğu üzere özellikle ve öncelikle aklını kullanarak Yüce Yaratıcıyı keşfedebilir. Her eserin bir müessiri olduğu için bu evrenin de yaratıcısının Allah olduğu sonucuna varılabilir ve O'na hesap verilebilir bir ahlaki hayat yaşamak gerektiği rahatlıkla anlaşılabilir.

b) *Vahiy*: Birey akıllı ile Tanrı'yı keşfedebilir ama bu Tanrı fikrindeki rasyonelliği vahiy ile desteklemek ona duygusal bir boyut katacaktır. Bu anlamda Allah, peygamber göndermedikçe azap etmeyeceğini belirtmektedir (İsrâ, 17/15). Hz. Musa Allah'ı görmek ve Hz. İbrahim

² Yoksulun dindarlığından, yoksulluğun diniliğinden veya dinselliğinden söz edileceğini ifade eden niteleme ayırımına dikkat edersek yargı cümlesi o zaman şöyle kurulabilir: Yoksulluk her zaman dinselliğe; dinsellik de her zaman yoksulluğa götürmez. Başka bir ifadeyle, yoksulun daima dindar; zengin de her zaman daha az dindar olacağı söylenemez.

³ Çiğdem'in adı geçen araştırmasında yoksullukla dindarlık arasında muğlâk ilişki biçimi önerilmiştir.

de ölümlerin diriltilmesine şahit olmak istemişti (A'râf, 7/143; Bakara, 2/260). Bu kıssalar bize akıl ve vahyin tek başına hareket etmediğini; aralarında tamamlayıcı bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Bu tamamlayıcılık inanmayı rasyonelleştirmekte ve ona duygusal bir boyut katarak onun benimsenebilirliğini artırmaktadır.

Yoksulluğun nedenlerine gelince bunlar da en temelde biri yoksulun kendi bireysel tutumundan kaynaklanan nedenler ve diğeri de sosyo-ekonomik sebeplerden kaynaklanan nedenler olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır:

Tablo 1. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulun bireysel zafiyetlerinden (tembelli-ğinden) kaynaklanan yoksulluk	Sistemden yani devletin sosyo-ekonomik yapısındaki kusurlardan kaynaklanan yoksulluk
Tabii Neden: Kıtlık Yoksulluğu (Sanayi İnkılâbı Öncesi Durum)	Beşeri Neden: İşten Atılma (Risk) Yoksulluğu (Sanayi İnkılâbı Sonrası Durum)

Bilimsel ve teknik imkânlarımızın 100 milyar insanı besleyecek kapasitede olduğu; buna rağmen 7 milyarlık dünya nüfusunun yaklaşık %13'ünün günlük 1,25 Doların (yani açlık sınırının) altında (Taş ve Özkan, 2012: 425; Arpacıoğlu, 2011: 66) yaşadığı ifade edilmektedir.

Böyle bir tabloda yoksulluğun daha çok sosyo-ekonomik sistemden yani toplumsal paylaşmayı belirleyen siyasi zihniyetten kaynaklandığı söylenebilir. Yoksulluk eğer kuraklık gibi tabii nedenlerden kaynaklanıyorsa o zaman ona karşı teknik imkânlar da söz konusudur. Yoksulluk, işsizlik ve pahalılık gibi ekonomik nedenlerden; eğitim eşitsizliği, hayvancılığı desteklememek, yolsuzluk, sömürgecilik ve savaş gibi siyasi etmenlerden veya nüfus artışı, beyin göçü, çarpık kentleşme, rehabet ve rüşvet gibi sosyal sebeplerden kaynaklanıyorsa o zaman bunlar da yoksulun değil sosyo-ekonomik sistemin kusurları olmalıdır. Görüldüğü üzere yoksulluk bir bireysel tutum sorunu değil öncelikle ve özellikle bir yapı/sistem meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk yoksulun değil; yoksullar da dâhil öncelikle tüm toplumun ve sosyo-ekonomik sistemin bir kusurudur. Sosyolojik realiteler bize, beşeri dünyamızı bizim kurduğumuzu; onu sürekli düzenleme hakkına sahip olduğumuzu; bu konuda Allah'ın bize gerekli yetenekleri bahsettiğini; tembellikten adeta ölsek bile bizi bir mucize veya kerametle kurtarmayacağını haykırmaktadır (Eyüpoğlu ve Usta, 2017: 31). Kur'an bu konuda açık ifadelerle sahiptir.⁴

⁴ "Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber Mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır" (Bakara, 2/214). "İnsan ancak bireysel gayreti kurtarabilir" (Necm, 53/39). "Herkes ne yapmışsa karşılığı tastamam verilecektir" (Zümer, 39/70). "Allah [geri kalmışlık] pisliliğini ve rezilliğini] aklını [yeterince etkin] kullanmayanlara verir" (Yunus, 10/100). "Andolsun ki size uyarıcı/hatırlatıcı bir kitap indirdik. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?" (Enbiya, 21/10). "Siz Kitâb'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) akletmiyor musunuz?" (Bakara, 2/44). "Nefse ve onu şekillendirene, ona bozukluğunu ve korunmasını (isyanını ve itaatini) ilham edene ant olsun ki, (Allah'tan başkasına tapmayarak) nefsini yücelten iflah olmuş, (yaratıklara taparak) onu alçaltan da ziyana uğramıştır" (Şems, 91/7-10). "İnsanların kendi yapıp-etmeleri sebebiyle karada ve denizde [her yerde] fesat [sosyal ve ekolojik/çevresel dengesizlikler] ortaya çıkmıştır. Vazgeçsinler

Az önce de ifade ettiğimiz üzere işaret edilen ayetler açık bir dille bize yoksulluğun bir bireysel tutum sorunu değil öncelikle ve özellikle bir yapı/sistem meselesi olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir. Kısaca dindarlık da bizim tercihimize ve yoksulluk sorununu çözmek de öncelikle bireylerin toplumsal gayretine (buna uygun sistem kurmalarına) bağlı bir meseledir.

4. Yoksulluktan Çıkış İçin Gerekli Olan Temel Zihniyet: İktisat Ahlakı

Ülgener'in ifadesiyle iktisat ahlakı, dünyaya içten bir tavır alışması veya benimsenmiş/içselleştirilmiş bir düşüncenin davranışlara yansımaları ifade eden zihniyettir.⁵ “İktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti! Biri uyulması gereken normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi! Öbürü gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı! Gerçek davranışında sürdürdüğü diyoruz. Bununla anlatmak istediğimiz, söz konusu değer ve inançların içe dönük bir ideal ve özleyiş tablosunda kalmayıp belli bir yaşama ve davranış biçimine dönüşmüş halde *fiili ve adeta elle tutulur bir gerçeklik kazanmış olmasıdır*” (Ülgener, 1981: 21).

Ülgener, zihniyet kavramını genellikle İslam dünyasının ekonomik geri kalmışlığı bağlamında ele almaktadır (Ülgener, 1983; 1981a; 1981b; Özkiraz, 2000: 49-80). İktisat ahlakı bir bakıma bireyin zihin dünyasındaki bilgi veya inancı ile eylemi arasındaki uyumu ifade etmektedir. Yani toplum olarak yalan konuşmanın haram olduğunu bildiğimiz halde bir birey ticaretle yalan söylüyorsa, toplumun ticaret ahlakı başka, o bireyin davranışlarına yön veren zihin dünyası başka demektir. Burada Allah'ı görüyormuşçasına ona iman yani ihsan derecesinde iman veya imanla amelin kesiştiği bir iman söz konusu değildir. İbn Haldun böyle bozuk bir zihniyetin en az 40 yılda düzelebileceğini ifade eder.⁶

Bu durumu yoksulluk meselesi açısından ele aldığımızda, düşüncesi-eylemi farklı kişilerin rızkı bir çalışma işi olarak değil de bir kader/nasip işi olarak görecekları söylenebilir. Şu hikâyeye zihniyeti bozuk bireylerin hem çalışma hayatına ve hem de dine bakışını net olarak ortaya koymaktadır:

Adamın birisi demiş ki madem Allah rızkı adamın ayağına kadar getiriyor o zaman çalışmama gerek yok; kılarım, kıldığım yerde yatar rızkıyı beklerim demiş. Öyle de yapmış. Bir piknik alanında kılmış, tefekkür etmiş ama hiç yemek yememiş. Bir gün sonra açlıktan bayılıp olduğu yerden aşağıya yuvarlanmış. Yuvarlanırken yaralandığı için gayri ihtiyari ah-uh ses çıkarıp az aşağıdaki düzlükte durmuş ama açlık ve yaralanmanın etkisiyle bayılmış. Onu gören ve duyan

diye Allah, yaptıklarının bazı [kötü] neticelerini [dünyada] onlara tattıracaktır” (Rum, 30/41). Ayet meallerinde genellikle Diyanet Vakfı Meali esas alınmıştır.

⁵ “Dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alışması” (Ülgener, 1983: 19).

⁶ “Musa, Şam ülkesini ele geçirmeye çağırdığında, İsrail oğullarının haline dikkat et... “Sen ve Rabbin gidiniz, onlarla savaşınız” dediler... İsrail oğulları, uzun yüzyıllar boyunca firavunların ve Kıptilerin kahır ve zulümleri altında yaşayarak hakirliğe... alışmış olduklarından, bu sözleri söylemişlerdir... Ayetin [Mâide, 5/20-26] gelişinden anlaşıldığına göre, İsrail oğullarının Tih çölünde 40 yıl dolaşmaya mahkûm edilmelerinin sebep ve hikmeti, düşkünlük, kahır ve hakirliğe alışmış [âtil, tüketici, durgun] nesli yok etmek ve yeni [çalışkan, atılgan, dinamik] nesil yaratmaktır. Çünkü bunlar İsrail oğullarının asabiyetini [dinamik zihniyetini] bozmuşlardı... Sen bundan, bir neslin [zihniyetin] yıkılıp ve yeni bir neslin doğması için gereken zamanın en aşağı 40 yıl olduğunu anlarsın, hikmet ve bilgi sahibi olan Tanrıyı her eksiklikten tenzih ederim”. İbn Haldun da yoksulluğu bir zihniyet bozukluğunun neticesi olarak anlamakta ve terbiyesi için 40 yıllık çile hayatını zaruri görmektedir. İsrailoğulları tembel olunca yoksul düşmüşler; yoksul düşünce de başka kavimlerin esaretine maruz kalmışlardır (İbn Haldun, 1990: 1/352-353,357-360).

insanlar koşmuş, ayılmış, su vermiş, yarasını sarmış, kahvaltılık vermiş, yedirmişler. Biraz sonra iyice kendine gelmiş, olanları değerlendirmiş ve demiş ki:

- Evet, Allah rızık adamın ayağının dibine getiriyor ama çalışırsan yaralanmadan güzelce veriyor, tembel tembel yatarsan kafanı gözünü kırıp da veriyor. Demek ki en iyisi ahmakça tembellik etmek değil; akıllıca çalışmakmış.

Bu sade hikâye bile yoksulluğun temel nedenini ve çözümünü bize ifade etmektedir. Söz konusu temel neden beşeri niteliklidir ve temel çözüm de yine beşerin aklını kullanmasına bağlı olmaktadır. “Allah [geri kalmışlık] pisliği[ni ve rezilliğini] aklını [yeterince etkin] kullanmayanlara verir” (Yunus, 10/100) şeklindeki ayet bize akılı etkin olarak kullanmayı ama akılı tek başına bir realite veya otorite olarak ele almamayı (rasyonalist/akılcı olmamayı) ima etmektedir. Yani burada sözü edilen akıl, beşeri bir dünya inşa etmede tek başına kaynak olarak kabul edilen Rasyonalizm anlamında bir akıl değildir. Bu akıl, ona hak ettiği önemi verme anlamında bir rasyonalitedir; yani akılcılık değil; akıllılıktır. Bu akıllılığa fonksiyonel veya işlek akıl da denmektedir. İslam da zaten bu işlek aklın hakkını vererek iş yapmayı talep etmektedir.

5. Yoksulluk ve Batı: Rasyonel Kapitalizmin Ruhunu Olarak Protestan Ahlakı

Batıda yoksulluğun çözümü Weber tarafından Protestan dini liderlerinin zihniyetine yani Hıristiyanlığı algılama biçimlerine bağlanmaktadır. Bu anlayış İslam tasavvuf erbabının dünya malı hakkındaki temel felsefesiyle yakınlık arz etmektedir. O da, dünya malı içinde geminin denizde yüzdüğü gibi yüzülmeli ama dünya malı sevgisi kalbe konmamalı, şeklinde ifade edilmektedir. Burada dünya malı sevgisini kalbe sokmak geminin su almasına benzetilmektedir. Su gemi için gerekli ama içinde değil dışında olmalıdır. Dünya malı da gerekli ama hedef o olursa su alan gemi gibi Müslüman da yanlış yönlere kayıp bataabilir.

Protestan dini liderleri de benzer şekilde bir düşünceyle, Tanrı'nın sevgili kulu olmanın ona benzemekle başlayacağını ifade etmekteydiler. Yani Tanrı nasıl ki sürekli rızık yaratmaktaysa ona inanan kişi de iş yapıp kâr elde etmeli ve işsizlere istihdam imkânı oluşturmali, sürekli yenilenen tabii rızık dünyası gibi o da malı daima toplumun hizmetine sunmalıdır. Bu etkili bir çalışma zihniyetini beraberinde getirmiş ve bir bakıma din Batıda kapitalist ekonominin temellerini atmıştır. Kapitalist ekonominin daha sonraları kârı esas amaç olarak belirlemesi, tıpkı geminin su alması hadisesi gibi onun olumsuz bir sömürü zihniyetine dönüşmesine sebep olmuştur.

Weber'e göre, Batı dünyasını Ortaçağın yoksul karanlığından çıkararak zihniyeti Protestan dini liderleri inşa etmiştir. Weber, iktisadi ahlakı sadece dinin belirlemediğini ama en önemli etkenin din olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu işi Batıda aklını işlek bir şekilde kullanan ve biraz da Tanrının lütfuna mazhar olan Protestan dini liderleri başarmıştır. Weber bu başarıda çok az da olsa tesadüfe de yer vermektedir. İncil muhteva veya teorik açıdan fakirliği övdüğü halde Protestan dini liderleri İncil'i dinamik/zinde bir şekilde yorumlayarak ondan yoksulluğa karşı bir çözüm zihniyeti üretebilmişlerdir (Weber, 1993: 227-230).

6. Yoksulluk ve İslam: İslam ve Rasyonel Eylem

Günay, dünyaya karşı tavırları açısından tüm dinlerin 4 temel tipe ele alınabileceğini ve İslam'ın kendine özgü bir tip olarak 4. kategoride yer alacağını ifade etmektedir:

a) İlkel ve arkaik dinler, eski Yunan ve Hint dinleri, Zerdüştlük, Tekvin kitabı açısından Tevrat ve Protestanlık gibi din ve mezhepleri, dünyaya karşı olumlu bir tavır sergileyen tipe;

b) Budizm ve özellikle onun Hinayana kolunu, dünyaya karşı olumsuz bakan tipe;

c) Orta Çağ Hıristiyan ilahiyatçılarından St. Augustin'in "Tanrı Sitesi" (la Cité de Dieu) adlı eserindeki bakış açısını, dünyaya karşı kısmen olumlu kısmen olumsuz yaklaşan tipe ve nihayet

d) İslâm'a özgü kabul edilebilecek yaklaşımı da, dünyaya karşı şartlı olarak olumlu tavır takınan tipe örnek verebiliriz (Günay, 1993: 320-321).

Buna göre Kur'an zengin olmayı değil; servet sahibi olduğu için şımarmayı ve cimrileşmeyi eleştirmektedir: "Biz hangi ülkeye bir uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıkla şımarmış kimseleri: 'Biz sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr ediyoruz' dediler. Ve yine dediler ki: 'Biz malca ve evlatça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak değiliz' ".⁷

Bu ayet, "Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun" (İsrâ, 7/29) şeklindeki ayetle kıyaslanarak değerlendirildiğinde, İslâm'ın gerçekte malı tüm insanlık için seferber etmeyi talep ettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle İslâm, dünya malını tüm evrenin yaratılışındaki dengiyi koruyacak şekilde kullanmayı; onu bir şımarıklık aracı olarak tek elde toplamamayı; hesabı verilebilir bir biçimde ondan yararlanmayı ve yararlandırmayı talep etmektedir.

Kısaca İslâm, mülkün mutlak sahibi olan Allah'a hesap verilebilir bir düşünce olmadan dünya malının kavga sebebi olacağını ve asla tüm insanlığın/mahlûkatın yararına istihdam edilemeyeceğini ifade etmektedir.

"Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür" (Kehf, 18/46); "Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse sakın öksüzü ezme, dilenciyi azarlama ve Rabbinin nimetini daima hatırla/hatırlat" (Duha, 93/9-10); "Veren el alan elden üstündür" (Kuşeyrî, 1992: 4/721); "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" (Heysemî, 1994: VIII/306); "Çorba pişirdiğinde suyunu fazla koy ve komşuna da ikram et" (Müslim, "Birr ve's-Sıla": 45/42; 2/2025); "Gerçek insan/mümin, kendine istediğini başkalarına da istercesine davranabilendir" (Müslim, "İman": 1/17; 1/67). "Allah'ın sana verdiği (bu servet) içinde Ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme, çünkü Allah bozguncuları sevmez" (Kasas, 28/77).

"[Değininilen ayet ve hadisler] İslâm'da, insanın kaderini ıslah ve dünyasını imar etmek üzere servetin kazanılması[nın teşvik edildiğini] ve bu amaçla dünya nimetlerinin ve bütün kâinatın insanın istifadesine musahhar kılındığını, hatta bu şekilde davranmanın dinî bir ödev olduğunu göstermektedirler" (Günay, 1993: 325).

⁷ Sebe, 34/34-35. Benzer diğer birkaç ayet için ayrıca şunlara bakılabilir: Şûrâ, 42/27; İsrâ, 17/16; Tevbe, 9/34; Nuh, 71/21; Yâsîn, 6/47; Alak, 96/6-7; Fecr, 89/15-20; Me'âric, 70/15-35.

İslam'ın ilk dönemlerinde dünya malına karşı anılan olumlu zihniyetle yaklaşmış ama sonraları bu tutum kaybedilmiştir. Bunun sebebi Günay'ın da işaret ettiği üzere⁸ dinin algılanma biçimindeki hatalarla izah edilebilir. Görüldüğü üzere yoksulluk İslam'dan değil onun algılanma biçiminden kaynaklanan beşeri bir sorundur. Weber'in iddiasının aksine, aslında rasyonel eyleme dayalı iktisadi bir dünya görüşü sadece Batı'da ortaya çıkmamıştır. Bunun hemen her kültürde öyle ya da böyle izlerini görmek mümkündür:

“Weber, rasyonel yaşama biçiminin Batı'ya özgü olduğunu iddia etmekte, kapitalist sistem gibi rasyonel bilim, rasyonel hukuk, rasyonel sanat, disiplinli iş ve mesela ahlakının hepsini Batı'nın ürünü sayarak Protestanlığa bağlamaktadır... Babil'de ve diğer yerlerde gelişen astronomi, ilk kez eski Yunanlıların sağladığı matematiksel temelden yoksundu. Ayrıca Yunanlılar, geometride rasyonel ispat metodunu geliştirmişlerdi. Hint geometrisi, rasyonel “ispatlama” yönteminden yoksundu... Aslında Weber'in gözünden kaçırıldığı bir gerçek vardır: Medeniyet kervanının öncüleri olan Müslümanlar bilim, eğitim ve öğretimin gerçek taşıyıcıları olmuşlardır. İslâmî öğretiler, zekâyı harekete geçiren temel güdünün doğmasına neden olmuştur. Müslümanlar arasında gerçeğe saygı duygusunu hasıl eden ve netice itibarıyla de Müslümanları modern bilimin kurucuları yapan Kur'an'ın genel ampirik tutumu olmuştur. Bu yüzden tecrübî metodun Batılılar tarafından ortaya atıldığını farz etmek çok büyük hata olacaktır. Burada Weber... XIX. yüzyılda doruk noktasına çıkan Batı'nın dünya egemenliği fikrinin kendiliğinden gerçekleşmiş bir olay olduğu izlenimi uyandırmaya teşebbüs etmiştir. Bu çerçevede içinde de Batı medeniyetini üstün görebilmek için asketizm, rasyonalizm gibi bir takım soyut kavramları kendi amacı doğrultusunda kullanmak istemiştir” (Bodur, 1991: 87,93).

Benzer şekilde W. W. Rostow da, iktisadi gelişmede, Türk, Hint, Yahudi, İtalyan, Japon, Rus ve Çin gibi milletlerden birçok elitin öncü rolü oynaması karşısında, “bütün ağırlığı John Calvin'e vermek doğru olmaz” demektedir (Rostow, 1996: 74). İktisadi zihniyet açısından her kültürde ileriye veya geriye doğru gelişme aşamaları yaşanabilir. Kültürlerin sürekli ileriye gideceğini kimse öngöremez. Ancak insana düşen elindeki kültürel imkânları müspet bir şekilde yorumlayarak ve iyi yöne doğru kanalize ederek toplumun gelişmesine katkı sağlayacak bir zihniyetin oluşmasına yardımcı olmaktır (Günay, 1993: 328-329).

⁸ “İslâmiyet'in başlangıcından itibaren Müslüman toplulukların genel durumlarını göz önünde bulundurarak, şu tipleri veya hiç değilse tutumları ayırt edebiliriz ki bunlardan biri, İslâm tarihinin ilk devirlerinde Müslümanlar arasında görülen “dinamik hayat görüşü” ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan canlı bir iktisadî ve ticarî hayat; ikincisi de, Orta Çağda, çeşitli sebeplerle zamanla yerleşen ve dünyanın yalnızca tat taraflarını alıp, gerisini gereksiz bir külfet sayan tüketici, âtlı, tembel, donuk ve durgun bir zihniyet ve nihayet gerçekte bu zihniyetin bir devamından başka bir şey olmayıp, özellikle basit bir el işçiliğine dayanan dünya görüşünün güçlü bir anlatımı olduğu anlaşılabilir tasavvuf ahlakının etkisiyle iyice yerleşip kökleşmek imkânını elde etmiş bulunan, zenginliği kötüleyerek fakirliğin dinî bakımdan makbul olduğunu savunan, dünyayı Müslümanın hapisanesi kâfirin cenneti sayarak dünyadan kaçan, münzevilik, kanaatkârlık, yanlış tevekkül ve adaleti öven, yer, yurt ve meslek değiştirmekten hoşlanmayan, sabırlı ve mütevekkil ve hattâ mütevekkil bir hayat felsefesinin hâkim olduğu “bir lokma bir hırka” zihniyeti veya “dünyadan nasibini unutmama” emrini “bizim bu dünyadan nasibimiz sadece bir kefendir” diye anlayıp yorumlayarak dünya nimetlerinden yüz çevirme, toplumdan kaçma, inziva, tembellik, tufeylîlik ve fatalizm şekillerine bürünen ve maddî âlem karşısında “pasif” bir tutumu öven zihniyet” (Günay, 1993: 326-327).

Bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak, “İsa öğrencilerine, “Size doğrusunu söyleyeyim” dedi, “zengin bir kişinin Göklerin Egemenliğine girmesi güç olacak. Yine şunu söyleyeyim ki, devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır” (Matta, 20/23-24)⁹ şeklindeki olumsuz söylemlerine¹⁰ rağmen İncil’i Protestan dini liderlerinin olumlu yorumlayarak ondan rasyonel bir iktisat zihniyeti üretmeleri verilebilir. Aynı olumlu yorumlama ameliyesi her kültür için mümkündür. İslam’ın ilk dönemleri bu konuda bize örnek olarak yeterlidir. Hz. Peygamber’in, devesini salıverip de Allah’a tevekkül eden bir bedeviye, “önce deveni bağla, sonra tevekkül et” (*Tirmizî, “Sıfâtü'l-Kıyâme”*: 60) demesi dahi tek başına yeterli sayılabilir. Geline bu noktada, yoksulluk karşısındaki tutumlarımızın günümüzdeki durumunu deneysel bir çalışmanın verileri açısından ele alabiliriz.

7. Deneysel Açıdan Yoksulluk ve Dini Hayat: Samsun Kent Merkezi Örneği

Klasik çalışmalarda genellikle yoksulların dindarlıklarının daha yüksek olduğundan söz edilmektedir. Klasik sosyologlardan örneğin Durkheim göre din toplumsal bütünleşme açısından işlevselliğini kabul etse de bu tutumu dinin gerçekte ne olduğu (neliği) bağlamında sergilememektedir. Marx ise bu araçsallığı feodal beyler veya üst sınıf açısından kabul etse de, emeğin hak sahibine verilmesi açısından dinin reddedilmesini talep etmektedir. Marx, dinin kader anlayışı sayesinde insanın emeğine yabancılaşmasına neden olduğunu ve hakkını arayacak meşru bir tepki göstermesine engel oluşturduğunu ileri sürmekte ve sermayenin eşit paylaşılmasını sağlayacak zihniyet açısından dinin olumsuz işlev sergilediğini iddia etmektedir. Ancak bu yaklaşım orta sınıfın oluşması sayesinde Dahrendorf ve rasyonel iktisadi eylem açısından da Weber tarafından eleştirilmiştir. Artık günümüzde dinin neliği pek sorgulanmamakta; onun nasıl yorumlandığı veya inanan bireyler tarafından nasıl algılandığı üzerinde daha çok durulmaktadır. Yani bir bakıma örneğin İslam özü itibarıyla yoksulluğun önlenmesi konusunda devenin bağlanacağı sağlam kazık “rasyonel eylem” ise eğer, onu zaten kabul etmektedir ama bundan daha önemli olan husus, Müslümanların yoksulluk sorununu çözecek bir zihniyet oluşturmada akıl, bilim ve Kur’an’dan uyumlu bir biçimde yararlanmayı başarabilmeleridir. Bu da öncelikle mevcut durumu tespit etmeye yönelik çalışmalarla mümkündür. Dolayısıyla 2010 yılında Samsun il merkezinde yaptığımız bir çalışmanın verilerini (eksik gördüğümüz cami doluluk oranları boyutunu da ekleyerek) bu yönde kısaca değerlendirmeyi uygun gördük.

Yoksulluk-dindarlık ilişkisini ölçmeye yönelik çalışmalar farklı sonuçlara varabilirler. Din-toplum arasındaki ilişkiyi algılamamıza bağlı olarak din yoksulluğa sebep de olabilir veya yoksulluğa bir çözüm de üretebilir. Weber’e göre din yoksulluk karşıtı bir söylem olarak Rasyonel Kapitalizmin Ruhunu oluşturabilmekte; Marx’a göre ise yoksulluğa sebep olabilmektedir.

Başka bir ifadeyle, dini yorumlama veya onu algılama biçimimize bağlı olarak yoksul bir birey dindarlığı sebebiyle yoksul olabilir; tam tersine zengin birey de dindarlığı sayesinde zen-

⁹ Benzerleri için şunlara bakılabilir: Markos, 10/23-25; Luka, 18/18-25 (*İncil Müjde*, 1995: 48,104,178-179).

¹⁰ Katolik Kilisesinin maddeci tutumunu eleştiren ve zengin bir ailenin çocuğu olmasına rağmen ömür boyu fakir yaşamayı tercih eden Assisili Francis’in yaklaşımı İncil’in bu ayetteki lâfzen olumsuz tutum bağlamında ele alınabilir (Eyüpoğlu ve Batuk, 2015: 95-122). Ancak bu ayet ve benzerlerini Protestan dini liderleri tam tersi bir istikamette olumlu olarak yorumlamış ve eyleme de dönüştürmeyi başarmışlardır. Her kültürün ilgili sınıfı bunu başarabilir.

gin olabilir veya yoksul bir bireyin dindarlığı yoksulluğu nedeniyle belli-belirsiz (muğlâk) olabilir. Örneğin, Çiğdem çalışmasında (Çiğdem, 2002: 134-163) yoksulun dindarlığının (veya yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkinin) muğlâk (belli-belirsiz) olduğunu ifade etmektedir. Klasik yaklaşımda yoksulların daha dindar olduğu zikredilmektedir. Samsun kent merkezinde yaptığımız araştırmada ise orta gelir grubu daha dindar çıkmıştır.

Bu durum bize, yoksullukla din arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmanın ulaşacağı sonucun asla mutlak bilgi sunamayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü böyle bir araştırmanın sonucunu:

a) Araştırmacının kuramsal bakış açısının çatışmacı veya uyuşumcu olması etkileyebilir. Zira örneğin Marksist bir yaklaşımda yoksullar daima daha dindar olarak değerlendirilecektir.

b) Böyle bir araştırmanın sonucunu örneklem grubunun diğer araştırma örneklem gruplarından farklı oluşu da etkileyebilir. Zira dini algı biçimleri gruptan gruba farklılık arz etmektedir.

c) Böyle bir araştırmanın sonucunu araştırmanın yapıldığı zaman faktörü de etkileyebilir. Çünkü zaman da algıların değişmesine sebep olmaktadır ve bu da yoksulluğa veya dine karşı tutumlarımızı değiştirebilmektedir.

7.1. Olumlu Bir İktisadi Zihniyetin Temeli Olarak Din-Dünya Arasındaki İlişkinin Tamamlayıcı Niteliği

Yoksulluk ve dindarlık ilişkisine dair gerek kuramsal yaklaşımlarda ve gerekse pratik/deneysel yaklaşımlarda olumlu anlamda bir iktisadi zihniyete sıkça vurgu yapılmaktadır. Bunun sebebi dünyaya karşı tavır alışın temelde yoksulluktan kurtuluşa götüreceği zihniyeti de belirlemesidir. Örneğin ahiret hayatına ağırlıklı önceliği veren bir birey maddi dünyayı ihmal edebilir. Bu da dünyevi gelişmelerin o toplumda yavaşlamasına sebep olan bir bakış açısının gelişmesine sebep olabilir. Dünyayı aşırı incelemek de tersinden maddi kavgalara kadar götürebilir. Nitekim Protestan dini liderlerinin Tanrı sevgisi ile rasyonel eylem arasında kurdukları tamamlayıcı ilişki sonraları rasyonel eylemden yana bozulunca, kapitalizm bir sömürü ideolojisi haline gelmiştir. Kâr elde edebilmek için aşırı üretim ve üretilenlerin satılabilmesi için savaş gibi yöntemlerle oluşturulan yapay zorlama pazarlar dünya barışını tehdit eden en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tür olumsuz maddeci zihniyetin yerine din-dünya dengesini koruyan bir zihniyet ikame edilmedikçe sorun çözülemeyecektir. Din-dünya arasında muhtemel üç ilişki biçimi söz konusudur:

a) *Olumsuz İlişki*: Din-dünya arasında muhtemel üç ilişkiden ilki zıt ilişki dediğimiz olumsuz ilişki biçimidir. Bu Marksist bir bakış açıdır ve gerçekte realitelerle bağdaşmamaktadır. Çünkü dünya dediğimiz en fazla 100 yıllık bir ömür sonsuz sayı çizgisinde çok küçük bir dilime tekabül eder. Gerçek ise sonsuzluktur ve sonsuz sorumluluğu bize peygamberler öğretmektedir. Sonsuz hayat arzusu, dünyadaki hayat tarzımıza dair hesap vermeyi kabul etmemizi gerektirmektedir ve bu da rasyonel bir gerektirir.

b) *Bağımsız Paralel İlişki*: Din-dünya arasındaki ikinci ilişki biçimi bağımsız paralel ilişkidir. Bu ilişki biçimi de realitelerle ve rasyonellikle yeterince uyuşmamaktadır. Bu yaklaşım, laiklik uygulamalarında dinin ayrı mecrada ve laik sistemin de ayrı mecrada akabileceğini ifade

etmektedir. Zekât örneği, dini nitelikli olan bir olgunun aynı zamanda sosyal yardımlaşma anlamında dünyevi bir nitelik de taşıdığını; kırmızı ışıktaki durma örneği de dünyevi nitelikli olan bir olgunun aynı zamanda (sözde durmak anlamında) dini/ahlaki bir nitelik de taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle dini olanla dünyevi olanı birbirinden ayırt etmek çok zordur ve realitelerle de bağdaşmamaktadır (Eyüpoğlu ve Usta, 2019: 35).

c) *Tamamlamacı İlişki*: Din-dünya arasındaki son ilişki biçimi tamamlamacı ilişkidir. Bağımsız paralel ilişki biçiminde verdiğimiz zekât ve kırmızı ışık örneği bu ilişki biçiminin daha rasyonel olduğunu ve realitelerle de daha iyi uyumunu göstermektedir.

Bu iki örnek bize gerçekten de dünyanın tüm sorunlarının esas temelini ahlaki nitelikli olduğunu ifade etmektedir. Bireyler inandıkları şeyleri davranışlara yeterince yansıtamamaktadır. Dünyevi veya uhrevi tüm sorunlarımız bu ahlaki meselede temellenmektedir. Aşağıdaki iman-amel ilişkisine dair basit/sade pratik tablo bize bu hususu yeterince izah etmektedir ve zaten gündelik hayatta da bu soruna dair canlı örneklerle sürekli şahit olmamız mümkündür:

Tablo 2. İman-Amel İlişkisi

İman-Amel İlişkisine Dair Tutumlar	Dünya'da	Türkiye'de
Allah'a inanmayanlar	% 6	% 2
Allah'a inananlar	% 94	% 98
Kendini dindar görenler	% 62	% 74
İman ile amel farkı: 'İnanıyorum ama dindar değilim' diyenler	% 32	% 24

Kaynak: Eyüpoğlu ve Perşembe, 2018: 79-96

Din-dünya arasındaki tamamlamacı ilişkiyi, din-akıl, din-ahlak, iman-amel, din-bilim, öz-kabuk, madde-mana, ruh-beden, lafız-mana, zahir-batın, teorik-pratik, öz-işlev arasında da görmek mümkündür:

Tablo 3. Eşyanın Tabiatı Açısından Din-Dünya Arasındaki İlişkinin Tamamlamacı Niteliği

Ruh-beden ilişkisi	Ruh olmazsa beden, beden yoksa ruh anlamsız olur.
Lafız-mana ilişkisi	Lafız yoksa mana olmaz, manası olmayan lafız olmaz.
Kök-gövde ilişkisi	Ağacın kökleri suya ulaşmazsa gövde beslenemez. Gövde olmazsa kökler oluşamaz.
Lügat-ıstılah anlam ilişkisi	Lügat anlam olmazsa ıstılah anlam, ıstılah anlam olmazsa lügat anlam noksan kalır.
Teorik-pratik ilişkisi	Teori/düşünce pratiği doğurur, pratik düşünceyi geliştirir.
Öz-işlev ilişkisi	Öz olmazsa işlev ortaya çıkmaz, işlev olmazsa öz anlamsız kalır.
İman-amel ilişkisi	İman olmazsa amel doğmaz, amel olmazsa iman ispatsız kalır.
Öz-kabuk ilişkisi	Ağacın kabuğu olmazsa özüne su yürümez, özü olmazsa kabuğu oluşmaz.
Ahlak-din ilişkisi	Ahlak dinin özüdür, din de ahlakın ölümsüz yüzüdür. ¹¹
Din-akıl ilişkisi	Akıl olmazsa din anlaşılmaz, din de olmazsa akıl sonsuzluğu kavrayamaz.
Dünya-ahiret ilişkisi	"Dünya ahiretin tarlasıdır". Ahiret de bu tarladaki ekinlerin işe yaradığı nihai yerdir.
Din-dünya ilişkisi	Din dünyayı ölümsüz yapar. Dünya da dinin hayat bulduğu yerdir.

¹¹ Din nasıl ahlakın rasyonel boyutuna bir sevgi katkısı ise tasavvufun da itikadın deruni boyutunu temsil ettiği söylenebilir (Cora, 2018: 757). Dolayısıyla ister bir nesnel yenilik olsun isterse bir fikir olsun, benimsenmesi istenen her şeyin hem akla hem de gönüle hitap eden iki boyutlu olarak sunulması en uygun usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak böylece nefsin hevâsından değil de; toplumsal menfaatlerle ilahi maksatları gözeterek düşünüp konuşması ve buna göre eylemde bulunmasından söz edilebilir (Cora, 2013: 83-85).

Kaynak: Eyüpoğlu ve Perşembe, 2018: 79-96

Bu açıdan bakıldığında genel anlamda İslam dini, onu yaşayanların kusurlu eylem ve amellerinden bağımsız olarak, ölüp yok olma korkusundan bizi ahiret inancının rasyonelliği ile kurtaran, esbaba tevessülü esas alarak bilimsel tutuma bizi teşvik eden, akli etkin kullanmayı tavsiye ederek hayal peşinde koşmaktan bizi kurtaran ve çalışmaktan başka çare olmadığına bizi ikna eden, adaleti/dürüstlüğü Allah'a imandan sonra en önemli ilke olarak kabul edip beşeri sorunlarımızın çözümüne odaklanmamızı vurgulayan bir hayat nizamı olmaktadır.

Yine bu açıdan bakıldığında dinin (İslam'ın) yoksulluğu çözecek bir zihniyeti esas alacağı rahatlıkla anlaşılabilir. Daha önce de zikrettiğimiz üzere, "komşusu açken tok yatan bizden değildir" diyecek kadar güçlü bir teorik söyleme sahip bir dinin, bu söylemini pratiğe de geçirecek önlemler alması gayet doğaldır. Zekât, sadaka, oruç, kurban, kefaretlere ilk koşulunun köle azat etmek veya fakiri doyurmak olması, bayramlar, komşuyu ve akrabayı ziyaretin önemsenmesi gibi uygulamalar temelde yoksulluğun toplumsal çözümüne yöneliktir. Bunlar, "komşusu açken tok yatan bizden değildir" söyleminin toplumsal yansımalarıdır. Bu sebeple yoksullukla dindarlık arasındaki üç muhtemel ilişkiden realitelere en uygun olanı olumsuz nitelikli olanıdır yani yoksulluğun dindarlığa, dindarlığın da yoksulluğa sebep değil çözüm olacağını ifade eden yaklaşımdır. Bu yaklaşımı, izleyen satırlarda konuyla ilgili bir alan araştırmasının verilerinin ne derece doğruladığını görme imkânı bulacağız:

7.2. Gelir Seviyesi İle Namaz Kılma Arasındaki İlişki

Önceki çalışmalarda eğitim seviyesi ile gelir düzeyi yüksek olanların dindarlık puanları daha düşük çıkmaktaydı. Örneğin bu husus Günay'ın çalışmasını yaptığı 1978'li yıllarda Erzurum'da büyük oranda geçerli idi. Bu oran günümüzde orta eğitim ve gelir seviyesi lehine kısmen değişmiş durumdadır. Örneğin bizim çalışmamız açısından (Eyüpoğlu, 2010: 252) beş vakit namaz kılma sıklığı ile gelir düzeyi arasında sade bir karşılaştırma yapacak olursak, 1000 TL ve altı gelir düzeyinde beş vakit kılma oranı %10,3 iken bu oran 1001 TL ve üstü gelir grubunda %14,7'ye çıkmaktadır:

Tablo 4. Beş Vakit Namaz Kılma Durumu

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Beş vakit düzenli kılarım	10,3	14,7

Bu sade veriler bize yoksul olanların dindar olacaklarını veya dindarlıklarının muğlâk olacağını değil; eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe buna paralel olarak dindarlık seviyesinin de yükseleceğini ifade etmektedir. Bu husus da bize din ile toplum (veya din ile modern değerlerin günümüzdeki algılanma biçimi) arasındaki ilişkinin çatışmacı veya dışlayıcı bir niteliğe değil; aksine tamamlamacı bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

7.3. Gelir Seviyesi İle Dini Duyguları Artıran Hususlar Arasındaki İlişki

Maddi durum ve dindarlık ilişkisi açısından diğer bir önemli karşılaştırma dini duyguları artıran faktörü ile gelir seviyesi arasında yapılmıştır. Burada üst gelir seviyesi iyi bir maddiyatın değil; güzel bir Kur'an sesinin dini duygularını artırdığını belirtmiştir (Eyüpoğlu, 2010: 252). Tüm gelir grupları için toplamda iyi maddiyat faktörünün dini duyguları artırma oranı sadece %6,6 iken, aynı konuda güzel bir Kur'an veya dini sohbet faktörlerinin oranı ise %66,3'tür:

Tablo 5. Dini duygularınızı artıran iki durum?

Tutumlar	Aylık Gelir		Genel Ortalama %
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %	
Güzel bir Kur'an sesi	63,6	68,1	66,3
İyi bir maddiyat	10,1	4,5	6,6

Bu tablodaki veriler bize, dindarlığın yoksulluğa, yoksulluğun da dindarlığa sevk etmeyeceğini; aynı zamanda yoksulların dindarlıklarının da her zaman muğlâk olamayacağını ifade etmektedir.

7.4. Gelir Seviyesi İle Kur'an Okuma Arasındaki İlişki

Gerek yoksulluk araştırmalarında ve gerekse dindarlık ölçeklerinde sıkça sorulan bir soru da Kur'an okuyup okuyamama durumudur. Klasik teoriye göre ise yoksulların bu açıdan da daha yüksek puan alması beklenmektedir. Ancak yeni araştırmalar yoksulların zenginlere oranla daha az Kur'an okuyabildiklerini göstermektedir. Bizim araştırmamızda da 750 TL ve altı gelir grubunda zayıf veya iyi derecede toplam Kur'an okuyabilenlerin oranı %58,5 iken, aynı oran üst gelir grubunda %71,3'e çıkmaktadır:

Tablo 6. Kur'an Okuma Durumu

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Zayıf + iyi derecede okurum	58,5	71,3

Ancak bu durum da yoksulların dindarlıklarının muğlâk olacağına işaret etmemektedir. Çünkü %58,5 oranında Kur'an okumayı başarmak muğlâk/belirsiz veya düşük bir oran değildir. Bu tabloyu yeterince doğru izah için Kur'an okumayı başarmanın aynı zamanda eğitim seviyesiyle de ilgili olduğunu unutmamak gerekir:

Tablo 7. Kur'an Okuma Durumu

Eğitim Seviyesi	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Ortaokul ve altı	77,0	33,7

Buna göre tekrar vurgulamak gerekir ki; dindarlık yoksulluğa, yoksulluk da dindarlığa sevk etmemektedir ve aynı zamanda yoksulların dindarlıkları da muğlâk değildir. Zira Kur'an okuma oranındaki düşüklük eğitim imkânlarından eksik yararlanmayla açıklanabilir.

7.5. Gelir Seviyesi İle Dini Teşkilatlara, Cemaatlere ve Tasavvufa Bakış Arasındaki İlişki

Dini teşkilatlara karşı tutumlarda da yukarıda anılan hususu pekiştiren örnekler söz konusudur. Örneğin 1000 TL ve altı gelir grubunun Diyanete karşı olumlu tutum oranı %48,0 iken, aynı oran üst gelir grubunda %47,2'dir:

Tablo 8. Dini Teşkilatlara Bakış

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Olumlu	48,0	47,2

Tarikat veya cemaatlere karşı olumlu tutum oranı alt gelir grubunda %42,3 iken, aynı oran üst gelir grubunda %37,0'dır:

Tablo 9. Dini Cemaatlere Bakış

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Olumlu	42,3	37,0

Tasavvufa karşı olumlu tutum oranı ise alt gelir grubunda %60,8 iken, aynı oran üst gelir grubunda %53,7'dir:

Tablo 10. Tasavvufa Bakış

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Olumlu	60,8	53,7

Her üç teşkilata bakışta da alt gelir grubunun memnuniyet oranı görece de olsa daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlar da göstermektedir ki yoksulluk her zaman olumsuz toplumsal tepkilere yani sosyal dışlanmışlığı kabullenmeye sebep olmamaktadır. Yine bu sonuçlar yoksulların dindarlığının muğlâk da olmadığına işaret etmektedir.

7.6. Gelir Seviyesi İle Yoksulluk Algısı Arasındaki İlişkisi

Dinin/İslam'ın yoksulluk karşıtı bir söyleme sahip olacağı hususunu, "size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?" sorusuna verilen cevaplara dair istatistiksel bilgiler de teyit etmektedir. "Size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?" sorusuna alt (1000 TL ve altı) gelir grubunun verdiği cevap, %29,9 "tamamen çözer"; %19,4 "çözemez" biçiminde iken, 1001 TL ve üstü gelir grubunun verdiği cevap ise %25,7 "tamamen çözer"; %24,8 "çözemez" şeklindedir:

Tablo 11. Size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Tamamen çözer	29,9	25,7
Çözemez	19,4	24,8

Burada alt gelir grubu, üst gelir grubundan daha fazla bir oranda kesin olarak dindarlığın yoksulluğa sevk etmeyeceğine zımnen katıldığı gibi aynı zamanda dinin yoksulluk karşıtı bir söyleme de sahip olduğunu ifade etmektedir. *Bu nedenle dinle yoksulluk arasındaki olumlu ilişkiye (dindarlığın yoksulluğa, yoksulluğun da dindarlığa sevk edeceğine) dair görüş araştırmamızın bulguları açısından bilimsel isabet taşımamakta veya en azından günümüz sosyo-kültürel koşulları açısından bu eğilim değişmiş olmaktadır.*

Benzer bir örnek yoksulluğun dindarlığı etkileme derecesiyle alakalı soruya verilen cevaplara ilişkindir. Araştırmamızın bulgularına göre yoksulların veya düşük (750 TL ve altı) gelirliilerin "size göre yoksulluk dindarlığı nasıl etkilemektedir?" sorusuna verdiği cevap, %48,7 "etkilemez"; %11,2 "zayıflatıyor" şeklinde iken, 751 TL ve üstü gelir grubunun verdiği cevap ise %40,1 "etkilemez"; %20,7 "zayıflatıyor" biçimindedir:

Tablo 12. Size göre yoksulluk dindarlığı nasıl etkilemektedir?

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Etkilemez	48,7	40,1
Zayıflatıyor	11,2	20,7

Bu durumu şu veriler de desteklemektedir: Kendini çok dindar görenlerin %43,9'u dindarlığın yoksulluk sorununu tamamen çözeceğine, %32,6'sı da biraz çözeceğine; yine aynı grubun %43,2'si yoksulluğun dindarlığı etkilemediğine, %27,3'ü de kuvvetlendirdiğine inanmaktadır:

Tablo 13. Size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?

Tutumlar	Kendini dindar görenler %
Tamamen çözer	43,9
Biraz çözer	32,6

Bu örnekler beraberce ele alındığında, gelir durumu düşük olanlarla kendini dindar adedenlerin birbirine yaklaşık oranlarda, *yoksulluğun dindarlığı öncelikle etkilemeyeceğine inandıkları ortaya çıkmaktadır*. Yani hem alt gelir grubu hem de kendini dindar görenler yoksulluğun dindarlığı zayıflattığını kabul etmemektedir.

Bu hususa yoksulluğun nedenleri açısından baktığımızda şu surum ortaya çıkmaktadır: Alt gelir grupları yoksulluğun nedenlerini %61,1 oranında dış sebeplere (işsizliğe, siyasi iradeye) bağlarken, aynı oran üst gelir grubunda %48,0'da kalmıştır. Üst gelir grubu yoksulluğu %42,6 oranında kişisel nedenlere bağlarken, aynı oran alt gelir grubunda %27,5'tir:

Tablo 14. Yoksulluğun Nedenleri

Tutumlar	Aylık Gelir	
	Alt Gelir Grupları %	Üst Gelir Grupları %
Dış sebepler (işsizlik, siyasi irade)	61,1	48,0
Kişisel nedenler	27,5	42,6

Buradan hareketle ekonomik durumu iyi olanların yoksulluğu bireysel bir sorun; ekonomik durumu düşük olanlarınsa daha çok sistem/yapı sorunu olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Burada kanaatimizce sıkıntılı bir durum söz konusudur. Zira tıpkı Afrika'daki açlığa ilkin dışarıdan müdahale edilmesi gerektiği gibi, kişisel boyutu da olmakla beraber yoksulluğun temelde bir yapı sorunu olarak ele alınmasının daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Gelir durumu iyi olanlarla iyi olmayanlar arasında (%61,1-42,6=) %18,5 gibi önemli bir farkın mevcudiyeti, bu hususa ilişkin bilimsel tartışmalara halkın da bir şekilde yüksek düzeyde katılımının sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü yoksulluk gibi önemli bir meselede fikir ayrılığının değil, fikir ve fiil birliğinin olması gerekir.

Yoksulluğa ilkin yapı tarafından yani dışarıdan müdahale edilmesi gerekir. Bu yoksula ilk hareketin verilmesi ve sonrakilerin ondan beklenmesi anlamında eğitici-öğretici bir müdahaledir. Sonraki adımları atacağı yani aldığı ilk yardımın devamını kendi bireysel gayreti ile devam ettireceği konusunda yoksula güvenebiliriz. Çünkü:

7.7. Yoksulluğa Müdahalede Sosyal Yapının Yeri

Yoksulluktan kurtuluşu hem alt gelir grupları hem de üst gelir grupları %70'in üzerinde bir oranla kişinin çalışma azmine bağlamaktadır. 750 TL ve alt gelir grubu yoksulluktan kurtuluşu %72,0 oranında bireysel gayrete bağlamakta, bu oran üst gelir grubunda 10,2 puanlık artışla %82,1'e çıkmaktadır:

Tablo 15. Yoksulluktan Kurtuluş İmkânı Dikey Tablo

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Dış-siyasi sebeplere bağlı	17,1	15,9
Kişisel gayrete bağlı	72,0	82,1
İlahi yardıma bağlı	10,9	2,0
Toplam%	100,0	100,0

Alt gelir grubundaki yaklaşık %10 eksiklik, bu oranın yoksulluktan kurtuluşun ilahi yardıma bağlı olduğuna inananlara ait olmasından kaynaklanmaktadır. Yani alt gelir grubunun %10,9'u yoksulluktan kurtuluşun ilahi yardıma bağlı olduğuna inanmakta, bu oran üst gelir grubunda %2,0'da kalmaktadır. Bu kesimin kitabi dindarlık puanları en düşük, popüler dindarlık puanları ise en yüksek düzeydedir. Bu küçük kesimi (357 kişide 39 kişiyi) dikkate almadığımızda, alt ve üst her iki gelir grubunun da yoksulluktan kurtuluş konusunda bireysel gayrete güvendiği ortaya çıkmaktadır. *Bu da bizi, yoksulluğa ilkin sosyal yapının müdahale etmesi ve sonraki adımları da kendine zaten güvenmekte olan yoksulun bireysel azminden beklemesi gerektiği sonucuna ulaştırmaktadır.*

7.8. Gelir Seviyesi ve Genel Dindarlık İlişkisi

Yaptığımız alan araştırmasının verileri açısından en düşük gelir grubu veya en yüksek gelir grubu değil, orta gelir grubunun dindarlık ölçeğinden aldığı puan en yüksek seviyede çıkmıştır. *Bu da bize gelir seviyesinin yükselmesinin dine ilginin azalması; düşmesinin de yükselmesi anlamına her zaman gelmediğini göstermektedir.*

Günay'ın 1977-78 yıllarında yaptığı çalışmasında (Günay, 1999: 268) ise gelir düzeyi düş-tükçe dindarlık derecesi de kısmen yükselmektedir. Bizim çalışmamızın verilerine göre (Eyü-poğlu, 2010: 312) ise bugün geldiğimiz nokta, *gelir düzeyine göre yüksek dindarlık puanı alanların orta ekonomik düzeylere doğru kaydıklarıdır.* Demek ki toplumun gelir seviyesi yükseldikçe üst gelir grupları da yüksek dindarlık puanları almaya başlayacaktır. *Bu nedenle gelir seviyesinin yükselmesi Günay'ın anılan çalışmasındaki verilerin işaret ettiği hususun (alt gelir seviyesindekilerin dini yönelimlerinin daha yüksek olduğu hususunun) değişmesine neden olmuştur.*

Buraya kadar bireysel kanaatler bazında yoksulluk-dindarlık ilişkisine dair kıyaslamalar yaptık (çapraz ilişkiler kurduk). Bu verilere göre de yoksulların dindarlıklarının (yoksulluğun dinselliğinin) hem muğlâk olmadığını hem de yoksulluğun her zaman dindarlığa veya dindarlığın da daima yoksulluğa götürmeyeceğini; aksine dinin (İslam'ın) ve Müslümanların da yoksulluktan kurtuluşa götüreceği bir söyleme sahip olduğunu ifade etmeye çalıştık. Bundan sonra ise, atıf yaptığımız çalışmada değinmediğimiz bir husus ile yani mahalle bazında cami doluluk oranları ile mahalle yoksulluk (yardım paketi alma) oranlarını kıyaslayarak nasıl bir neticenin ortaya çıktığına bakmayı deneyeceğiz:

Türkiye'de, sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı 2010-2019 yılları arası ortalaması en düşük 5,8 ile en yüksek 6,3 arasında değişik değerler almış ve en düşük %20'lik dilim için 10 yılın ortalaması 6,07 olmuştur. Yardım alma oranları açısından Samsun'un yoksulluk ortalaması (2008-2009 verilerine göre) ise %5,23'tür. Arada (6,07-5,23=) 0,84 puanlık fark söz konusudur. Bu iki değer (5,23-6,07) birbirine yakın kabul edilebilir.

Merkez üç ilçenin (Atakum, İlkadım, Canik) yoksulluk yardımı alma durumları ile cami doluluk oranları kıyaslandığında aşağıdaki tablo elde edilmektedir:

Tablo 16. Cami Doluluk Oranları (2009 Yılı Verileri)

Namaz Türleri	Canik İlçesi 2008 Nüfusu:	İlkadım İlçesi 2008 Nüfusu:	Atakum İlçesi 2008 Nüfusu:
	43.317	155.236	54.692
Günlük Namazlar	0,0995	0,0360	0,0343
Cuma Namazları	0,3624	0,2695	0,3603
Teravih Namazları	0,4482	0,2036	0,3578
Bayram Namazları	0,6771	0,5290	0,9742
Toplam/Ortalama	1,5872/4= 0,3968	1,0382/4= 0,2595	1,7266/4= 0,4316

Bu verilere göre en yüksek namaz kılma oranına sahip ilçe %0,4316 ile Atakum olmaktadır. Bunu %0,3968 ile Canik ilçesi ve %0,2595 ile de İlkadım ilçesi izlemektedir. 2008-2009 yılı verilerine göre yardım alma oranları açısından ilçeler karşılaştırıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 17. Yardım Alma Oranları (2008-2009 Yılı Verileri)

Yardım Türü	Canik İlçesi 2008 Nüfusu:	İlkadım İlçesi 2008 Nüfusu:	Atakum İlçesi 2008 Nüfusu:
	43.317	155.236	54.692
Toplam Alınan Yardım Paketi (2008-2009 Yılı)	9.878	12.022	276
Yardım Alma Oranı %	9.878x100/43.317= %22,80	12.022x100/155.236= %7,74	276x100/54.692= %0,50

Bu verilere göre en yoksul ilçe %22,80 ile Canik; orta derecede yoksul ilçe %7,74 ile İlkadım ve en düşük yoksul ise %0,50 Atakum olmaktadır. Bu iki tablonun verilerini aşağıdaki tabloda daha anlaşılır ve sade bir şekilde bir arada görüp kıyaslamak mümkündür:

Tablo 18. Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması (2008-2009 Yılı Verileri)

Yardım/Namaz Oranı	Canik	İlkadım	Atakum
Yardım Alma Oranı %	%22,80	%7,74	%0,50
Namaz Kılma Oranı %	0,3968	0,2595	0,4316
	En Yüksek Yoksulluk	Orta Yoksulluk	En Düşük Yoksulluk
	Orta Dindarlık	En Düşük Dindarlık	En Yüksek Dindarlık

Bu sade tablodaki veriler bize klasik/önceki çalışmalara göre en yüksek yoksulluk oranına sahip ilçenin en yüksek dindarlık oranına da sahip olacağına dair yaklaşımın geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bu veriler de bizim ana çalışmamızdaki sonucu desteklemektedir. Yani ekonomik seviye ile beraber dindarlık seviyesi de alt gelir gruplarından orta gelir gruplarına doğru bir seyir izlemektedir. Bu tablo verilerine göre en yoksul ilçe dindarlık açısından orta seviyede; orta derecede yoksul ilçe ise dindarlık açısından en düşük seviyede yer almıştır. En varlıklı ilçe ise dindarlık açısından da en yüksek seviyeye sahiptir.

Bu tabloyu ilçelerin genel namaz kılma (cami doluluk) oranları açısından düzenlemiştik. İlçelerin veri elde edilebilen en yoksul ilk 1-4. mahalleleri açısından benzer tabloyu oluşturduğumuzda aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır:

Tablo 19. En Yoksul İlk 1-4. Mahallelerin Cami Doluluk Oranları

İlçe	Caminin Adı	Namazlar ve Cemaat Sayıları			
		Beş Vakit	Cuma	Teravih	Bayram
Canik	GOP. Mah. Fatih C.	22	50	70	250
	GOP. Mah. Hacı Bahadır C.	9,2	250	100	1000
	GOP. Mah. Merkez C.	210	1000	700	1250
	GOP. Mah. Mescidi Aksa C.	16	300	150	500
	GOP. Mah. Seyfinaz Hatun C.	48	400	500	800
	GOP. Mah. Yavuz Sultan Selim C.	54	400	250	450
Ortalama: Gazi Osman Paşa Mahallesi en yoksul 1. mahalledir.		359,2/6= 59,86	2400/6= 400,00	1770/6= 295,00	4250/6= 708,33
Atakum	Cumhuriyet Mh. Selam Mes.	34	200	100	300
	Cumhuriyet Mh. Ahmet Dost Mes.	37	400	100	400
	Mimar Sinan Mh. C.	160	2000	1500	3000
	Mimar Sinan Mh. Çiçekdağı C.	34	700	350	800
	Mimar Sinan Mh. Ömürevleri C.	120	1500	800	2000
	Mimar Sinan Mh. Zirve C.	80	900	600	1000
Ortalama: Cumhuriyet Mahallesi en yoksul 1. mahalle; Mimar Sinan Mahallesi ise en yoksul 3. mahalledir.		465/6= 77,50	5700/6= 950,00	3450/6= 575,00	7500/6= 1250,00
İlkadım	Zeytinlik Mah. Aloğlu Mes.	14	70	60	70
	Zeytinlik Mh. C.	118,4	500	730	1250
	Hastanebaşı C.	140	750	750	1000
	Hastanebaşı Mh. F. S. Mehmet C.	40	150	250	350
	Cedit Mh. Bülbül C.	25	120	130	400
	Cedit Mh. Kalemkaya Nebiler Mes.	40	200	200	400
Ortalama: Zeytinlik Mahallesi en yoksul 1. mahalle; Hastane Mahallesi en yoksul 3. mahalle; Cedit Mahallesi ise en yoksul 4. mahalledir.		377,4/6= 62,90	1790/6= 298,33	2120/6= 353,33	3470/6= 578,33

Bu tabloyu daha rahat yorumlamak açısından onun kısa/sade biçimi olarak aşağıdaki tabloyu inceleyebiliriz:

Tablo 20. En Yoksul İlk 1-4. Mahalleler Açısından Cami Doluluk Oranları

İlçe ve En Yoksul İlk Mahalleleri	Yoksulluk Oranı	İlçe Bazında Namaz Kılma Oranı	En Yoksul İlk Mahallelere Ait 6'şar Caminin 2009 Yılı Verilerine Göre Ortalama Doluluk Oranları (Namazlar ve Ortalama Cemaat Sayıları)			
			Beş Vakit	Cuma	Teravih	Bayram
Canik 2008 Nüfusu: 43.317. En yoksul mahallesi: Gazi Osman Paşa	%22,80	%0,1382	59,86	400,00	295,00	708,33
İlkadım 2008 Nüfusu: 155.236. En yoksul 1., 3., ve 4. mahalleleri: Zeytinlik, Hastanebaşı, Cedit	%7,74	%0,0405	62,90	298,33	353,33	578,33
Atakum 2008 Nüfusu: 54.692. En yoksul 1. ve 3. mahalleleri: Cumhuriyet, Mimar Sinan	%0,50	%0,1417	77,50	950,00	575,00	1250,00

Yukarıda “2008-2009 Yılı Verilerine Göre Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması” adlı tablodaki durum burada biraz değişmiş ama yine de ortaya çıkan durum, en yoksulun en dindar ve en varlıklıların da en az dindar olacağına dair klasik yaklaşımı doğrulamamaktadır. Söz konusu tabloya benzer şekilde bu tabloda da beş vakit namaz ortalamaları açısından en varlıklı ilçe olan Atakum’un en çok yardım alan mahallelerindeki cami doluluk oranı (77,50), en yoksul ilçe olan Canik’in en çok yardım alan mahallelerindeki cami doluluk oranından (59,86) 17,64 puan daha yüksektir. Burada İlkadım ilçesinin orta varlıklı mahalleleri cami doluluk oranları açısından da orta sırada yer almıştır.

İlçelerin en yoksul mahallerinin cami doluluk oranlarının mahalle nüfusuna oranla namaz kılma sıklığına baktığımızda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 21. En Yoksul İlk 1-4. Mahalleler Açısından Namaz Kılma Oranları

İlçe	Mahalle	Mahallenin 2007 Nüfusu	Mahallenin 2008-2009 Yılında Aldığı Yardım Paketi	Yoksulluk Oranı %	Camide Beş Vakit Namaz Açısından Namaz Kılma Ortanı
Canik	G. Osman Paşa	14.725	2.404	16,33	59,86/14.725=0,4065
	Ortalama	14.725	2.404		
İlkadım	Zeytinlik	14.440	1.568	8,47	62,90/12192=0,5159
	Hastane	12.902	794		
	Cedit	9.233	738		
	Ortalama	12.192	1.033		
Atakum	Cumhuriyet	22.235	163	0,54	77,50/17882=0,4333
	Mimar Sinan	13.529	30		
	Ortalama	17.882	97		

Yukarıda “En Yoksul İlk 1-4. Mahalleler Açısından Namaz Kılma Oranları” adlı tabloda ki durum bir önceki tabloya göre kısmen değişmiş ama yine de sonuç, en yoksul olanın en dindar olacağı tezini doğrulamamaktadır. Bu tablo verilerine göre, en varlıklı mahalleler orta derecede dindar; en yoksul mahalleler en az derecede dindar; orta derecede varlıklı mahalleler ise en yüksek derecede dindarlık puanına sahip çıkmıştır. En yoksul ilçe bazında ve en yoksul ilk 1-4. mahalleler bazında yoksulluk (yardım alma) oranları ile namaz kılma (cami doluluk) oranlarına dair iki tablonun birleştirilmiş halini aşağıda görmek mümkündür:

Tablo 22. Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması (2008-2009 Yılı Verileri)

İlçe/Mahalle Kriteri	Canik	İlçeler İlkadım	Atakum
İlçe Bazında Yardım Alma Oranı %	%22,80	%7,74	%0,50
İlçe Bazında Namaz Kılma Oranı %	0,3968	0,2595	0,4316
En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Yardım Alma Oranı %	16,33	8,47	0,54
	En Yüksek Yoksulluk	Orta Derecede Yoksulluk	En Düşük Yoksulluk
	Orta Derecede Dindarlık	En Düşük Dindarlık	En Yüksek Dindarlık

En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Beş Vakit Namaz Kılma (Cami Doluluk) Oranı %	0,4065	0,5159	0,4333
	En Düşük Dindarlık	En Yüksek Dindarlık	Orta Derecede Dindarlık

Bu verilere göre yoksulların daha dindar olacağını ifade eden klasik teori doğrulanamaktadır. Gelir seviyesinin yükselmesine bağlı olarak dindarlık seviyesi de yükselmektedir. Bireylerin gelir seviyesine göre namaz kılma oranları önceki çalışmamızda (Eyüpoğlu, 2010: 286) aşağıdaki gibi sonuçlanmıştır:

Tablo 23. Gelir Gruplarına Göre Beş Vakit Namaz Kılma Sıklığının Dağılımı

Gelir	1-250 TL	251-500 TL	501-750 TL	751-1000 TL	1001-1500 TL	1501-2000 TL	2001-2500 TL	2500 TL ve üstü
5 Vakit %	7,7	7,6	9,1	16,1	19,0	14,9	12,2	8,7
Gelir	750 TL ve altı			751-2000 TL		2001 TL ve üstü		
5 Vakit %	6,10			16,67		10,45		

Bu veriler ile yukarıda en yoksul ilk 1-4. mahalleler açısından yardım alma oranları ve yine en yoksul ilk 1-4. mahalleler açısından beş vakit namaz kılma (cami doluluk) oranı arasındaki ilişkiler sonuç itibarıyla birebir benzer çıkmıştır. Yukarıdaki son iki tabloyu bir tablo halinde sunduğumuzda bu durum daha net olarak gözükcektir:

Tablo 24. Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması (2008-2009 Yılı Verileri)

İlçe/Mahalle Kriteri	Canik	İlçeler İlkadım	Atakum
İlçe Bazında Yardım Alma Oranı %	%22,80 En Yüksek Yoksulluk	%7,74 Orta Derecede Yoksulluk	%0,50 En Düşük Yoksulluk
İlçe Bazında Namaz Kılma Oranı %	0,3968 Orta Derecede Dindarlık	0,2595 En Düşük Dindarlık	0,4316 En Yüksek Dindarlık
En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Yardım Alma Oranı %	16,33 En Yüksek Yoksulluk	8,47 Orta Derecede Yoksulluk	0,54 En Düşük Yoksulluk
En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Beş Vakit Namaz Kılma (Cami Doluluk) Oranı %	0,4065 En Düşük Dindarlık	0,5159 En Yüksek Dindarlık	0,4333 Orta Derecede Dindarlık
Bireysel Gelir Seviyesi Oranları	750 TL ve altı En Yüksek Yoksulluk	751-2000 TL Orta Derecede Yoksulluk	2001 TL ve üstü En Düşük Yoksulluk
Bireysel Beş Vakit Namaz Kılma Oranları %	6,10 En Düşük Dindarlık	16,67 En Yüksek Dindarlık	10,45 Orta Derecede Dindarlık

Bu verilere göre orta gelir düzeyi en yüksek dindarlığa sahip olmaktadır. En varlıksız kesimin dindarlık puanları da hem cami doluluk oranları açısından hem de bireysel namaz kılma açısından en düşük seviyede kalmaktadır. Ama her üç gelir düzeyinde de namaz kılma yani ibadet eylemi söz konusudur. Sosyo-ekonomik seviyenin gelişmesine bağlı olarak dindarlık durumu da değişmektedir. Artık günümüzde daha çok orta gelir sınıfı yüksek dindarlık puanına sahiptir. Yoksulların dindarlığının düşük seviyede olması dindarlıklarının muğlâklığı anlamına da gelmemektedir. Yani yoksullar yoksullukları nedeniyle isyankâr bir tutum içerisinde de değillerdir. Zira bazı kriterlere göre yoksullar orta derecede dindarlık seviyesine de sahip olmaktadır.

7.9. Gelir Düzeyi ve Popüler İnançlar

Geçim durumundan memnun olmayanların (alt gelir grubunun) popüler dindarlık puanı, memnun olanlarınsa (üst gelir grubunansa) kitabi dindarlık puanı yüksek ($p < 0,05$) çıkmıştır. Buradan anlaşılan husus odur ki, *yoksulluktan kaynaklanan sıkıntılar popüler inançların yaygınlaşması üzerinde olumlu etkiler yapabilmektedir*. Geçim durumundan memnun olmayanların popüler dindarlık düzeylerinin daha yüksek olması, geleceğe dair ümitlerini bu inançlarla desteklemelerine bağlanabilir.

7.10. Yoksulluk ve Dilencilik

Dilencilik, her iki temel gelir grubu açısından da %87'nin üzerinde bir çoğunlukla kişisel nedenlere bağlanmaktadır. Yani gelir düzeyi düşük olanlar bile dilencilığe alışkanlık gözüyle bakmaktadır. Kısaca *çalışmamızın verileri açısından yoksulluk dilencilik anlamına; dilencilik de yoksulluk anlamına gelmemektedir*. Bu örnek de yoksula ilk adımı atacak bir imkân verildiğinde onun yoksulluktan kurtulmak için daha fazla bireysel çaba harcayacağı anlamına gelmektedir.

7.11. Yoksulluk ve Dışlanma

Yoksulluğun önemli göstergelerinden veya sonuçlarından biri de şiddettir (suç, boşanma ve hor görülmedir). Bu olumsuz durumlar yoksul kesimlerde daha çok beklenir olmuştur. Araştırmamızın bazı verileri de bu yönde çıkmıştır. Örneğin 750 TL ve alt gelir grubunun %20,4'ü çevrelerinde yoksul olduğu için hor görülen kişilerden çok olduğunu beyan etmiş, bu oran üst gelir grubunda ise %10,2'de kalmıştır. *Başka bir deyişle, çevresinde yoksul olduğu için dışlanan insanların çokça bulunduğu inanan 130 kişinin %56,2'si alt gelir grubuna mensuptur. Her iki durumda da aradaki önemli fark dikkate alınmalıdır*.

7.12. Yoksulluk ve Boşanma

Hor görülmede anılan husus boşanma sorununda farklıdır. 750 TL ve alt gelir grubunun %44,5'i yoksulluk ve diğer dış sebeplerden dolayı çevrelerinde boşanma meydana geldiğini beyan ederken, üst gelir grubunda bu oran %52,2'ye çıkmaktadır. Boşanmanın meşru olanı dahi din açısından ve hatta genel ahlaki bir kural olarak sevimli bulunmaz. *Araştırma verilerinden anlaşılan husus, yoksulluk önemli bir boşanma sebebi olsa da günümüzde artık birinci neden değildir; boşanma sorununda kişisel sebepler artık ilk sırada yer almaya başlamıştır*.

7.13. Yoksulluk ve Kadına Şiddet

Önceki çalışmalara kıyasla kadına karşı şiddet günümüzde azalma eğilimi gösterse de henüz devam etmekte ve alt gelir gruplarından orta (501-1500 TL) gelir gruplarına doğru kaymaktadır. Ayrıca, çevresinde *koca sözü dinlemeyen kadına şiddet uygulanır* diyenlerin kitabi din-darlık puanları (43,57), *kibarca uyarılır* diyenlerin puanlarından (44,69) daha azdır ($p<0,005$). *Bu da bize şiddet karşıtı bir söylem geliştirmede dinin/dindarlığın önemini göstermektedir*. Demek ki doğru bir dini terbiye şiddetin azaltılmasında kesinlikle etkili olacaktır.

7.14. Yoksulluk ve Eğitim

Günümüz Türkiye'sinde mutlak yoksulluk (günde 1 dolardan az bir gelire sahip olmak), eğitim ve sağlık yoksulluğu artık yok ise de, önemli görülmesi gereken bir oranda yoksulluk nedeniyle çocuklarını okutamayan ailelerin olduğunu beyan edenler mevcuttur. Bu sorunun devam ettiğini belirten 70 kişinin %74,3'ü 750 TL ve alt gelir grubuna mensuptur. Başka bir ifadeyle alt gelir grubuna mensup olan 357 kişinin %14,6'sı maddi imkânsızlık nedeniyle aile-sinde okuyamayan çocuk bulunduğunu ifade etmiştir. 561 kişiden oluşan üst gelir grubunda ise aynı oran %3,2'dir:

Tablo 25. Yoksulluk ve Eğitim

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı	751 TL ve üstü
Ailesinde maddi imkânsızlıktan dolayı okuyamayan çocuk var	%14,6	%3,2

Bu da bize gelir seviyesinin eğitim yoksulluğunu hala önemli derecede olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir. Yani eğitim yoksulluğunu yeterince azaltamadığımızı söyleyebiliriz. Bunu destekleyen diğer bir veri, gelir düzeyinin eğitimdeki başarıyı etkileme derecesine dair kanaatlerdir. Ailesinde okuyan çocukların başarısını yetersiz (az başarılı + başarısız) bulan 67 kişinin %65,7'si 750 TL ve alt gelir grubuna mensuptur. Bunun diğer bir ifadesi, ailesinde okuyan çocukların başarısını yeterli (çok + orta derecede başarılı) bulan 756 kişinin %64,4'ü üst gelir grubuna dâhil olmasıdır.

7.15. Yoksulluk ve Suç

Hayatında bir şekilde karakolluk olma durumunun gelir düzeyleriyle ilişkisinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülememiştir. Ancak görsel olarak küçük bir farktan söz edilebilir. Buna göre 750 TL ve alt gelir grubunda bulunanların %24,1'i bir şekilde karakolluk olduğunu beyan etmiş, üst gelir grubunda ise aynı oran %20,5 olarak tespit edilmiştir. 357 kişiden oluşan alt gelir grubunun %5,3'ü zanlı olarak karakolluk olmuş, üst gelir grubunda ise bu oran %4,8'de kalmıştır:

Tablo 26. Yoksulluk ve Suç

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı	751 TL ve üstü
Karakolluk oldum	%24,1	%20,5

Normalde gelir düşüklüğünün sapkın davranışlarla doğrudan ilişkisi kurulsa da, bu çalışmanın verilerine göre karakolluk olma ile ekonomik durum arasında önemli bir farklılaşma çıkmamıştır. Önceki çalışmalardan bu doğrultuda sonuç elde edenler de mevcuttur. *Buradan*

hareketle günümüzde (en azından bu çalışmanın verileri açısından Samsun'da) yoksullukla suç (veya sapkın davranışlar) arasında doğrudan bir ilişki kurmanın zor olduğu sonucuna varılmaktadır.

7.16. Yoksullukla Mücadele, Borçlanma ve Yardım Kuruluşlarından Memnuniyet

Yoksullukla mücadelede acilen başvuru yolları sırasıyla kredi kartına borçlanmak (%29,5); bakkala borçlanmak (%18,5); akrabalarından ödünç almak (%18,0) ve yardım kuruluşlarına başvurmak (%3,6) şeklindedir. Geliri 500 TL ve altında olanlar daha çok bakkala borçlanmakta, 501 TL ve üzeri geliri olanlardan itibaren kredi kartına borçlanma devreye girmektedir. Bu husus, sokaklarda kurulan stantlarda öğrencilere bile kefişsiz kredi kartı dağıtıldığını düşündüğümüzde önemsenmesi gereken bir mesele olmaktadır. Bu soruna bir çare olarak, önceki çalışmalarda %30'larda seyreden, bizim çalışmamızda ise %18,0'a inen toplumsal dayanışma oranının artırılması yoluna gidilebilir.

Yoksullukla mücadelede resmi yardımları 750 TL ve alt gelir grubunun yeterli (çok + biraz) bulma oranı %30,0; üst gelir grubununki ise %40,8'dir. Aynı oranlar zenginlerin yardımları konusunda da alt gelir grubu için %29,4; üst gelir grubu için ise %25,3'tür. Buradan anlaşılan husus alt gelir grubu resmi yardımlara oranla zengin yardımlarını biraz daha fazla yeterli bulmasıdır. Bunun açıklamasını sosyal psikolojik açıdan yapmak mümkündür:

Tablo 27. Yoksulluk ve Yardım Kuruluşlarından Memnuniyet

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Resmi yardımlar yeterlidir	30,0	40,8
Zengin yardımları yeterlidir	29,4	25,3

Yoksulların yardım için resmi makamlara (valilik, kaymakamlık ve belediyelere) başvurma oranı yaklaşık %80 iken bu oran özel vakıf ve yardım derneklerinde %20'lerde kalmaktadır. Buna rağmen zengin yardımları daha yeterli bulunmaktadır. Yoksulların burada yardım miktarının %80'ini karşılayan resmi makamlara karşı değil de, yardım miktarının sadece %20 kadarını karşılayan zenginlere karşı daha hassas davrandığı anlaşılmaktadır. Bir bakıma zengini darıltmak yardımın kesilmesine neden olabilir ama devletin darılma ihtimali yoktur. Nitekim bir belediye yetkilisi ile görüşmemiz esnasında, belediyeden yardım alanlar içinde bazen zorlayıcı tutum sergileyenlerin de olduğundan söz edilmişti. Dernek ve özel vakıf yetkilileri ile görüşmelerimizden edindiğimiz kanaate göre ise, kapsamı daha dar sivil kuruluşlara karşı bu tür tavırların pek söz konusu olmadığı/olmadığı anlaşılmıştır.

Buradan anlaşılan husus, resmi yardım talebi söz konusu olduğunda ikincil ilişki biçiminin, özel vakıf veya derneklerden yardım talep edildiğinde birincil ilişki biçiminin kullanılmasıdır. İkincisinde yüz yüze, sıcak ve samimi iletişim oranı daha yüksektir. Aslında her iki yardım türü de suiistimal edilebilmektedir. Sivil yardım kuruluşları kendi zihniyetlerine uygun kişilere meyledebilmekte, resmi kuruluşlarda da daha çok muhtarların oy kaygısıyla oluşturduğu listelerin geçerli olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle yapılması gereken en iyi şey, resmi-sivil kuruluşların işbirliği içinde olmasıdır. Samsun'da bu işbirliğinin kısmen yapıldığını gözlemledik. Görevliler tarafından bize, belediyeler ile kapsamlı yardım kuruluşlarının listelerini birbirleriyle paylaştıkları ifade edilmiştir. Fakat bunun yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Zira bir vakıf başkanı bize verdiği yardım listesindeki isimlerden başka kuruluşlara ait listelerde de mevcut olan olursa haberdar edilmesini talep etmiştir. Diğer gözlemlerimiz de bu hususu pe-

kiştirmiştir. Yeterli koordinasyonun sağlanamaması durumunda, hak eden yoksula ulaşmak zorlaşmakta, ulaşılsa da etkili bir yardım yapılamamaktadır. Yardımlar daha çok ortalama yılda 2-3 defa yapılan kuru gıda ve temizlik malzemesi paketlerinden oluşmaktadır. Bu yardım türü açlık yoksulluğuna geçici bir katkıdan öteye gidememektedir.

7.17. Yoksullukla Mücadelede Yardım Kuruluşları Arası Koordinasyon ve Devletin Fonksiyonu

Bilindiği üzere yoksulluğa toplumsal duyarlılığı en yüksek derecede sağlayacak söylem, onun bir insanlık ayıbı olarak görülmesidir. E-devlet uygulamalarında bu soruna yapılacak en önemli-acil katkı, resmi-sivil tüm yardım kuruluşlarının listelerini internet ortamına taşımaları ve birbirleriyle paylaşabilmeleridir. Bunun teknik alt yapısının çok kolay olduğu ifade edilmektedir. Geriye yasal alt yapısının oluşturulması kalmaktadır. Bir belediye yetkilisi bize, “yardım etmezseniz kendimi keserim” şeklinde adeta tehditle yardım alanların bulunduğunu, bu tip bazı kişilerin başka başka yerlerden de yardım alarak 1500 TL civarında aylık gelir elde ettiği yönünde söylentilerin olduğunu ifade etmiştir (Eyüpoğlu, 2010: 317). Dolayısıyla hak eden yoksula daha sağlıklı bir biçimde ulaşmak, ulaşıldığında etkili bir yardım türünü belirlemek ve bunda başarılı olmak sistemli çalışmayı gerektirir. Bu şekilde bir sistem kurulduğunda toplumsal dayanışmaya katkının da düzeyi yükselmiş olacaktır. En önemlisi suiistimaller kabul edilebilir bir düzeye düşürülecektir.

Samsun’da zaten 13 adet olarak belirlediğimiz resmi-sivil yardım kuruluşlarının yoksullukla mücadele gibi anlamlı bir konuda bile işbirliği yapamadıklarını düşünmek üzücüdür. Daha da üzücü olan, zaten az sayıdaki bu kuruluşlardan birinin ötekini suiistimalle eleştirebilmesidir. Dolayısıyla yoksullukla mücadelede sivilliği (vatandaşın yoksullukla kendi kendine mücadele edebilmesini) sağlamak amaçtır ama o düzeye gelene kadar ve ondan sonra da kontrolün sivil-resmi araçların işbirliği ile yapılması zorunludur. Bunun anlayabildiğimiz en acil, kolay ve etkili yolu, tüm yardım kuruluşlarının internet ortamında hizmetlerini paylaşabilecekleri bir yasal düzenlemeden geçmektedir.

Araştırmamızın verilerine göre Samsun’da yardım kuruluşlarına müracaatta valiliklerin veya kaymakamlıkların oranı %61,1; belediyelerinki %16,7; derneklerinki %11,8; sivil vakıflar %6,9 ve Kızılay %0,5’tir. Böyle bir tabloda toplumsal dayanışmanın oranı düşük çıkacaktır. Arzulanan düzeyde bir sivilleşenin sağlanması tekrar belirtmek gerekmektedir ki tüm yardım kuruluşlarının internet ortamında hizmetlerini paylaşabilecekleri bir yasal düzenlemeye bağlıdır. Böyle bir düzenleme sayesinde hak eden yoksula ulaşma imkânı artacak; yoksulun durumunda iyileşme olup olmadığı daha sağlıklı takip edilebilecek; yardımların daha hızlı ve yerinde kullanılması sağlanabilecek; yardım kuruluşları birbirini çekiştirmeyecek; aksine birbirini hem kontrol edecek ve hem de destekleyecektir. Neticede yardım kuruluşlarına güven artacak ve amaçlanan düzeyde bir sivilleşmeye geçiş daha kolay ve hızlı olacaktır.

Araştırmamız açısından yardımların %42,5’inin yakacak; %36,2’sinin gıda; %10,9’unun para ve %10,4’ünün de sağlık desteğine gittiği; kısaca %78,7’sinin barınmaya harcandığı bir tabloda anılan sivilleşmeye geçebilmek kuşkusuz *büyük bir hizmet* olacaktır (Eyüpoğlu, 2010: 318).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, yoksulluk ve dini hayat ilişkisi teorik ve pratik açıdan kısaca ele alınmaya çalışılmıştır. Teorik açıdan yoksullukla dindarlık (veya yoksullukla dinsellik) arasında en temelde iki ilişki olduğu ileri sürülmüştür. Yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkinin olumlu olduğuna dair yaklaşım, Marksizm'e kadar geri götürülebilir. Bu yaklaşıma göre dindarlık yoksulluğa sebep olacak söylemlere sahiptir ve bu nedenle din baskı altına alınmalıdır. Yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkinin olumsuz olduğuna dair yaklaşım ise, örneğin İslam'ın zekât kurumu açısından bakıldığında, dinin/dindarlığın, yoksulluğu azaltacak temel bir görüşe sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu iki temel teorik yaklaşımı deneysel bir çalışma ile test etmek mümkündür. Samsun kent merkezinde yaptığımız alan araştırması sonuçlarına göre, "yoksulluk dindarlığa, dindarlık da yoksulluğa sebep olur" şeklindeki olumsuz bakış açısının hatalı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmamızın verilerine göre, örneğin dilencilikğin temel sebebi yoksulluk değil; öncelikle kişisel nedenler olarak tespit edilmiştir. Benzer sonuç boşanma, kadına şiddet ve suç açısından da geçerlidir. Deneklerin çoğunun yoksulluktan kurtuluşu dine değil de kişisel gayrete bağlamaları, dinin yoksulluğa sebep olacağına dair olumsuz yaklaşımın dolaylı yansıyanması anlamına gelmektedir. Mesela gelir düzeyi 751 TL ve üstü seviyede olanların %82,2'si yoksulluktan kurtuluşu kişisel gayrete bağlarken, bir alt gelir grubunda bulunanların ise %72,0'ı aynı gerekçeyi ileri sürmüştür. Kısaca, çalışmaya katılanların %73,9'u yoksulluktan kurtuluşun çalışma azmiyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu oranın önceki çalışmalardan birinde %15,1 olması (Erdem, 2003: 103), yoksulluğun kültürel alışkanlıklara bağlı olmaktan yavaş yavaş kurtulmaya başladığını göstermektedir. Kısaca, Samsun örneğindeki çalışma bize, yoksulluğun dindar kesimlerde yaygın; dindarlığın da yoksul kesimlerde yaygın olacağına dair eski hâkim kanaatin değiştiğini göstermektedir.

Önceki çalışmamızda (Eyüpoğlu, 2010) bireysel namaz kılma verileri ile gelir seviyesi arasındaki ilişkilerden hareketle yoksulluğun dindarlığa sevk edeceği şeklindeki klasik yaklaşımın hatalı olduğu belirtilmişti. Bu kanaati, mahallelerin yoksulluk yardımı alma oranları ile yoksul mahallelerdeki camilerin doluluk oranlarını kıyaslanmasından elde edilen sonuç da desteklemektedir. Cami doluluk oranları sözü edilen önceki çalışmamızda kullanılmamıştı. Söz konusu çalışmamızın yapıldığı yıla (2008) yakın yani bir sonraki yılda (2009'da) elde edilen cami doluluk oranları ile yoksul mahallelerin yardım alma oranları da kıyaslanarak, yoksul bireyle onun dindarlığı arasındaki ilişki yerleşim bölgeleri (mahalleler) ile cami doluluk oranları (dindarlık) arasında da kurulmaya çalışılmıştır. Neticede bu çalışmanın verileri açısından, yoksullukla dindarlık arasında birinin ötekine sebep olacağı şeklindeki klasik yaklaşımın hatalı olduğu yani bu yaklaşımın günümüz sosyo-kültürel koşulları açısından değiştiği ve orta gelir sınıfından itibaren dindarlığın yükselişe geçtiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arpacioğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4/2: 60-76.

- Bodur, H. E. (1991). Modern kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü (Kapitalizmin Ruhü İle Protestan Ahlâkı Arasındaki İlişki), (9. Sayı'dan devam). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10: 80-95.
- Cora, M. (2018). Sûfî/İşârî Tefsir Geleneğinde Ulvî ve Sufî Boyutlarıyla İnsan. *I. Uluslar Arası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi (23-25 Kasım 2018) Bildiri Kitabı*, Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 749-759.
- Cora, M. (2013). Kur'an'a Göre Hevâ Kavramı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 55-89.
- Çiğdem, A. (2002). Yoksulluk ve Dinsellik. *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Erdoğan N. (Ed.), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 134-163.
- Erdem, T. (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları"*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Eyüpoğlu, O. (2010). *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Eyüpoğlu, O. ve Batuk, C. (2015). Özsel ve İşlevsel Din Tanımları Bağlamında Assisili Francis Mistisizmi ve Protestan Ahlakının Mukayesesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38: 95-122.
- Eyüpoğlu, O. ve Perşembe, E. (2018). İşlevsellik Açısından Ahlak-Din İlişkisi., *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/4: 79-96.
- Eyüpoğlu, O. ve Usta N. (2019). Sosyoloji ve Din Sosyolojisinin Konusu. *Din Sosyolojisi içinde*, Eyüpoğlu, O. (Ed.), Bişkek, 25-37.
- Eyüpoğlu, O. ve Usta, N. (2017). Sosyoloji ve Din Sosyolojisinin Konusu. *Din Sosyolojisi içinde*, Eyüpoğlu, O. (Ed.), Bişkek, 25-37.
- Günay, Ü. (1993). *Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları.
- Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Heysemî. (1994). *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, C. VIII.
- İbn Haldun (1990). *Mukaddime* (Çev. Z. K. Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 1.
- İncil Müjde İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*. (1995). 1. Basım, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Müslim. (1992). *es-Sahih*. (Tahkik: M. F. Abdalbaki), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Özkeraz, A. (2000). *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*. Ankara: A Yayınlar,.
- Rostow, W. W. (1996). *İktisadî Gelişmenin Merhaleleri "Komünist Olmayan Bir Manifesto"*. (Çev. E. Güngör), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Taş, H. Y. Özcan S. (2012). Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *International Conference on Eurasian Economies*. 11-13 October 2012, Almaty, Kazakhstan, 423-430, <https://www.avekon.org/papers/544.pdf>, 05.03.2018.

Ülgener, S. F. (1981a). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları.

Ülgener, S. F. (1983). *Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler*, Ankara: Mayaş Yayınları.

Ülgener, S. F. (1981b). *Zihniyet ve Din*. İstanbul: Der Yayınları.

Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları* (İngilizce Baskısını Hazırlayanlar: H. H. Gerth ve C. W. Mils, Çev. T. Parla). 3. Baskı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.